

La mà al cor i el pit a l'orella

Visat núm. 2

(octubre 2006)

per **Benedikt Erenz**

Ingènuament desesperançadora: la concretíssima poesia del valencià Vicent Andrés Estellés.

Era el fill del forner. Així comencem. Naturalment, també podríem començar dient que va néixer el 1924 a la localitat valenciana de Burjassot, que va morir el 1993 a València, que va treballar durant trenta anys com a redactor d'un diari i que avui dia és un dels poetes en llengua catalana més estimats, més coneguts, etc. Que era antifranquista i que, com a conseqüència, la seva obra va trigar a fer-se pública. A l'Espanya del tirà, el català era menyspreat. Que quan va morir va deixar alguns escrits en bosses de plàstic sota la tutela de la seva família, la seva dona (amb qui va estar casat mitja vida), i que l'edició pòstuma de les seves obres encara arribarà a créixer uns quants volums. És clar que també podríem començar parlant del destí de la literatura espanyola en general, i de la catalana en concret, de com des del segle XVI, en ple apogeu de l'Imperi dels Àustries, l'espanyola es va anar imposant gradualment en tot l'estat, i la catalana, per dir-ho així, va haver de fer el cor fort, etc.

Però sobretot s'hauria de saber una cosa: era el fill del forner, del forner Andrés de Burjassot i de la seva dona, de cognom Estellés. Aquests són, doncs, els orígens de Vicent Andrés Estellés. El seu pare, el forn del qual era el cor del poble, va passar ben poc temps davant d'un llibre. «Pare», s'hi adreça el fill tot acomiadant-se tendrament, estilitzat sota la màscara d'Horaci (el pare del qual era un senzill peixater), «no sabies llegir ni escriure, / no sabies de lletra / [...] de vegades em demanaves que et llegís allò que jo havia escrit. // no ho entenies, però ho intuïes. / el meu llatí ja no era el teu llatí. // i callaves després».

Quan Estellés va haver après tot sol a llegir i a escriure, sobretot a escriure, no va continuar al forn, de la mateixa manera que antigament Eichendorff, que era fill de moliner, no es va fer càrrec del molí, i va passar a formar part del gremi d'autors. Amb vint anys va escriure el seu primer article, i les cinquanta o seixanta pessetes que li van pagar les va destinar totes a comprar exemplars del diari on hi apareixia publicat l'article, «de tant content que estava». Una bonica anècdota que el traductor Hans-Ingo Radatz la comparteix amb nosaltres en la seva introducció, una introducció acurada —com ha de ser—, de la qual es poden aprendre moltes coses sobre l'autor i la seva època, sobretot si un no coneix Espanya ni, concretament, el País Valencià. Tampoc no s'ha d'haver vist tot. Ni s'ha d'anar pertot arreu. No ens cal pas.

Però, en canvi, de vegades sí que hem de tornar. «De vegades, després de certes coses s'ha de tornar a casa...». Hi ha tants poemes en la literatura sobre infants morts..., i no només les amargues i profundes cançons de Friedrich Rückert, titulades *Kindertotenlieder*, les quals parlen del lament de Jan Kochanowski per Ursula, la seva estimada filla: «Ara a casa tot és silenci i buidor deserta...». O les preguntes que Reidar Ekner es fa sobre si mateix i el món després que la seva filleta morís de càncer: «Il·lumina estrella, tu que ets sota l'Óssa Major / la meva filla / allà a la Terra...». O aquell breu i dolorós poema que Andreas Gryphius va inscriure a la tomba de la seva neboda Marianne; o les famoses ratlles que Lessing va escriure a Eschenburg després que aquest perdés el seu fill, les

quals també constitueixen una punyent cançó de comiat. Però el conegut poema d'Estellés «La nit no ho és pas, un comiat», els versos del qual foren escrits el 1956, després de la sobtada mort de la seva filla, no serveixen per resoldre ni superar res. El poema és una lletania de la inutilitat que sempre torna al confús primer vers: «De vegades, després de certes coses s'ha de tornar a casa».

«Després de certes coses», es refereix aquí a «després de la sepultura» de la nena. Així és com torna del cementiri a casa, i ja no hi troba una llar, només una buidor fosca. Per què cal llum en una casa que s'ha convertit en una cambra mortuòria? Xoca contra les parets, parets del dolor, les paraules rellisquen. La llengua ja no troba suport, l'art es converteix en un moviment sord, en un gir, una ràbia que parla. I la mort ja no és gran ni cruel, només terriblement natural.

Escriure i llegir! De què serveixen en una nit com aquesta en què s'ha de tornar a la casa on feia res encara hi reia i jugava la criatura? I de què serveix parlar contra el silenciós soroll de la descomposició?

Però aquest colpidor poema també permet percebre amb quina força es defensa Estellés, els versos que utilitza com a arma, fins que se li escapen. Té una confiança irrespectuosa en les paraules, una àvida i de vegades també enfurismada relació amb elles, obstinada o tossuda com la d'un nen... I no només en un moment com aquest.

Estellés va escriure moltíssim. Tan sols en aquesta selecció de Radatz, extreta de cinc de les seves obres poètiques, creades entre el 1953 i el 1976, ja ens mostra que ell havia de provar-ho tot, tots els estils i totes les màscares; ho havia de grapejar i ensumar tot. Tractava qualsevol tema: la mort i tot el que forma part de la vida. Sense sedàs ni filosofia, sense programa, ni sistema, ni base històrica. I quan juga amb les antigues formes i màscares, ho fa com a comediant i no com a erudit. Com a convidat en una gran festa, commogut, emocionat (però també de vegades molt enfadat). I després torna a ser l'amant que, absolutament apassionat, s'entrega als plaers, també, però, com a coneixedor de les bones guarnicions («Res no m'agrada tant / com el pimentó... cante, llavors, distret, raone amb l'oli cru, amb els productes de la terra. // m'agrada molt el pimentó torrat, mes no massa torrat, que el desgracia...»).

Però el més interessant ho escriu quan recorda el poble de la seva infància. En el llibre de sonets *El gran foc dels garbons* (1958 - 1967), hi és tot: la calor i l'amargor, un fantasma grotesc i una baralla conjugal, la tristesa de les coses quotidianes, el dolor atroç i l'alegria, el temps que es panseix.

El poble d'aquests sonets és un bastidor senzill, si bé també és dur, pintat amb colors aspres, de vegades estranyament enfosquit sota ombres de mort o una mica descolorit per la tòrrida calor de tants estius... Uns bastidors per on fantasmegen tot tipus de personatges estranys com aquell a qui anomenen el «bisbe boig», el vergonyós amic dels nens que, ansiós i d'amagat, els donava llaminadures, «tendres paraules, albercocs, medalles», que els coneixia a tots pels seus malnoms.

Personatges estranys. Com els de Txèkhov i els somiadors personatges de Lorca, drapaires de la vida a qui els dies se'ls van empolsant a poc a poc. Com Sherwood Anderson i la seva gent oblidada de Winesburg, Ohio. I una vegada i una altra tot es transforma, en allò que és fantasmagòric, en el grotesc fantàstic, quan els morts surten de les seves tombes per donar la benvinguda al cementiri al metge que acaba de morir, els morts, els antics pacients: «Però el metge // dins el taüt, es va apercebre, amb pànic, / de la proximitat del cementeri / i la subversió d'aquells clients, / amb els peus i amb els punys trencà la tapa / i se n'anà corrents entre les vinyes, / i no parà fins arribar a Nàquera».

Històries terriblement contundents com la del mal d'orella del jove poeta que ha de ser alleujat amb una recepta casolana especialment tendra: mitjançant la llet d'un pit. Fi del sonet. I històries

terriblement tristes, com la del barber solitari que ja no pot salvar el seu gos malferit i mor després de l'animal, «lladrant sis dies d'agonia íntegra». I històries bàrbares com la del cec que es troba amb una parella.

L'estricta forma dels sonets, enclotada, sense rima, on res no és una màscara, rere la qual s'amaga allò informe, monstruós: el poble, natal i familiar, tan sols és un infern com qualsevol altre lloc. I al final, del gran foc dels garbons, del foc del forn patern, només en queda la cendra grisa, suau com la seda.

Només queda una desesperançadora i concretíssima poesia, narrativa, poc descriptiva per tal que el lector vegi, escolti i senti. També recorda lleugerament la tradició americana, des de William Carlos Williams fins a Charles Bukowski, a qui tant li agradava la beguda i que, malgrat això, com a líric era un mecànic de precisió de la tristesa, un mestre dels diumenges buits i de la llauna de cervesa que es va rovellant en una vorera.

Però no hi ha cap dita de consol o de consideració com en el concret Brecht, cap *minima moralia* que ens ho ensenyi. Estellés simplement s'aparta, i poèticament, per no dir poetològicament, ja en té prou.

La literatura és un producte de consum mundial. El que no puc palpar amb els meus tentacles, amb les meves armes de captura, amb els meus ulls de caçador, resta igual, amagat de les sensacions sota la fullola de la metàfora. A *Antibes* (1976) buida tota una caixa de preses, impressions i records: un esquitx de color, taques brillants de llum, cap supera les tres línies. S'hi examina el pes del món, però sense obligació de confessió, sense una angoixa narcisista. I és ple de bromes i puerilitat.

Sí, això deixa d'una peça. Els ulls s'omplen de llàgrimes. Altre cop, ara com a *sketch* satíric després de la tragèdia de «La Nit...», es tracta de les fronteres del que pot ser dit. Dir-li l'hora a una noia nua en un balcó: oh Sant Wittgenstein! Oh discurs dels sexes, femení-masculí! Oh teoria del comerç comunicatiu! Però sigui on sigui cap a on dirigim la mirada, la mà al cor i el pit a l'orella, el destí no s'escapa de l'instint.

Estellés, l'erotòman, el llibertí de l'univers. Però amb quina alegria i insolència s'analitza alhora la innocència, un to d'impertorbable ingenuïtat! De tan content que estava...

Es pot estilitzar amb el notori tòpic dels artistes: ser poeta vol dir restar essent un nen, etcètera. Però també es pot acceptar tal com ho fa Estellés, ben senzillament amb un sospir estoic i una conformitat silenciosa: per més intents obstinats que fem de negar la nostra infantesa, de deixar-la enrere, ningú no se'n pot escapar del tot.

Així és com ha de ser:

Em posareu entre les mans la creu
o aquell rosari humil, suat, gastat,
d'aquelles hores de tristesa i por,
i ja ninguna amenitat. Després

tancareu el taüt. No vull que em vegem.
A l'hora justa vull que a Burjassot,
a la parròquia on em batejaren,
toquen a mort. M'agradaria, encara,

que alguna dona del meu poble isqués

al carrer, inquirint: «¿Que qui s'ha mort?»

I que li donen una breu notícia:

«És el fill del forner, que feia versos.»

Més cultament encara: «El nét major
de Nadalet.» Poseu-me les ulleres.

Es pot llegir després de la mort?

Au va. Aprofiti el temps i preguntí a una llibretera que li sigui de confiança pels poemes de Vicent Andrés Estellés. I si ella, a qui potser no li sonarà el nom, el busca a la llista dels llibres disponibles, on segurament no hi trobarà res, llavors indiqui-li amablement: era el fill del forner, del forner Andrés.

□

□

Traduït per Maria Bosom